

Paremad päevad on veel ees ...

Marju Lepajõe ettekanne konverentsil „Filoloogia lagunemine“

Käesoleva aasta oktoobri lõpus oleks saanud 60-aastaseks filoloog, religiooniloolane ja tõlkija Marju Lepajõe (28. X 1962 – 4. VII 2019). Tänumeeles Marjule mõeldes avaldame sel puhul tema ettekande „Õhtumaise filoloogia sünd“. Filoloogia valemkohad, millele Marju pea seitse aastat tagasi naeruga läbi pisarate osutas, valutavad endiselt: lagunemine jätkub ja ratsionaalsest teaduskorraldusest pole jälgegi.

Mida väiksemaks jäi elamiseks antud päevade hulk, seda sagedamini ohkisime töötegemist segavate asjaolude ja olemise viletsuse üle. Marjul ent jätkus alati jõudu lohutada: „Pole midagi, paremad päevad on veel ees!“ Nii olen ühel meelel Viivi Luigega, kellele Marju elu ja surm on meenutanud Poola ülikoolilinna Krakówi Püha Maria kiriku tornist kostvat trompetiheli, mida mängitakse ligi kaheksasaja aasta eest tatarlase noole läbi hukkunud vahimehe mälestuseks, õieti selle heli katkemist, helile järgnevat vaikusekohta, millest alates võtab elu alati uue pöörde. See on kutse pidada vastu.¹

Ettekanne avaldatakse käsikirja järgi, mis on pärit Marju Lepajõe kogust Eesti Kirjandusmuuseumis Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (EKM EKLA, reg 2019/128). Marju Lepajõe arhiiv jõudis kirjandusmuuseumi 2019. aasta lõpukuudel ja on praegu korrastamisel. Tekst avaldatakse muutmata kujul, kohendatud on üksnes interpunktsiooni, parandatud üksikud kirjakomistused ja lisatud mõni allikaviide, nii nagu talitas ka ta ise oma suuliseks ettekandeks mõeldud tekste avaldamiseks vormistades.

KRISTI METSTE

¹ Vt lähemalt V. Luik, Trompetimängija ja vaikus. – Teater. Muusika. Kino 2019, nr 12, lk 105.

Õhtumaise filoloogia sünd

Marju Lepajõe ettekanne ajakirja Keel ja Kirjandus konverentsil „Filoloogia lagunemine“ 19. II 2016 Tallinnas Eesti Keele Instituudis²

Head kolleegid!

Täna selle austava võimaluse eest juhatada sisse tänane päev ja hiilgav rida Eesti väljapaistvamaid humanitaare, kes lagunemise märke ei näita, s.t filoloogia lagunemise. Kava järgi peaks õhtu tooma lõpuks katarsise ja teatava uuestisünni.

Jääksin järgnevas rõhutatult õhtumaise filoloogia raamidesse, mis lähtub Kreekast ja Roomast. Paralleele kultuuride arengus on ja näiteks araabia keele õpingud on Eestis laienemas, aga siiski ei ole praegu, pärast Haljand Udami surma, nimetada kedagi peale Kalle Kasemaa, kes tunneks allikaliselt, süvitsi araabia mõttelugu ja filoloogia ajalugu, k.a islamieelset. Hiina filoloogiast võiks oodata impulsse küll, aga tõenäoliselt mitte enne paarikümnet aastat. Sanskriti filoloogia puhul on huvitav, et mõju on juba toimunud – läbi strukturaallingvistika, mis vaimustus Panini 4000 lausemoodustusreeglit (VI või V saj eKr), mille kaudseks kajastuseks võib pidada Huno Rätsepa monograafiat eesti keele lihtlausete tüüpidest.³

Soomeugrilasena tuleb tunnistada, et põimingu õhtumaise filoloogiaga on viimased 400 aastat olnud huvitav elada (kuigi mitte konfliktideta) ja see ei ole ennast kindlasti ammendanud. Õhtumaine filoloogia on nagu leib (ei teagi mitu tuhat aastat on leiba küpsetatud): kui asjas on sügav sisu, on targalt alustatud ja vastab mingile põhivajadusele, siis ta ei ammendu, ta lihtsalt kestab, uueneb ja väsimust ei ole, sest vajadus on kogu aeg sama suur. Samas meenutaksin, et sellal kui kreeklaste põhihõime ahhailased alles Kreekasse liikusid, olid soomeugrilased ennast juba ammu Läänemere kallastel sisse seadnud, üle poole tuhande aasta kala püüdnud ja marjul käinud, nii et õhtumaine filoloogia on ikkagi väga uus asi. Ja huvitav asi, sest Eesti saatus olla kahe maailma, Ida ja Lääne vahel, on andnud originaalse kultuurilise sünteesi. Raske on isegi aru saada, miks eestlased peavad ennast äärealaks, kui ollakse, vastupidi, keskel, kahe maailma keskel. Situatsioon on haruldane, aga Eesti teadus, näiteks ideedeajalugu, ei ole seda mu meelest piisavalt uurinud ega mõtestanud.

Kuidas on seis õhtumaise filoloogiaga Eestis aga praegu? Et jõuda katarsiseseni, on Aristotelese järgi mäletatavasti vaja saavutada eelnevalt vaatajates-kuulajates hirm, kuni külmavärinateni, ja k a a s t u n n e. Aega selleks on vähe, aga pingutan.

Püüaksin järgnevalt vastata kahele küsimusele: (I.) mis nimelt laguneb, kuidas või millises mõttes laguneb, ja miks – see oleks esimene küsimus, niisiis kolme alakomponendiga; (II.) kuna Aristotelesel on tragöödia lugu algse kooskõla kadumisest, harmoonia kadumisest, mingi õnnetuse ja valede otsuste läbi, mis teevad inimese justkui haigeks, lagundavad, ning seejärel uue kooskõla, harmooniani

² Ettekannet saab autori esituses kuulata aadressil <https://kultuur.err.ee/310743/err-ee-video-konverntsi-filoloogia-lagunemine-indrek-koffi-juhatatud-plokk>.

³ H. Rätsep, Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn: Valgus, 1978.

jõudmisest, siis püüaksin lühidalt kirjeldada, kuidas see, mis laguneb, sündis, et see võiks mingil uuenenud kujul jällegi sündida.

(I.) Mis laguneb?

Sellele ei ole raske vastata, sest tuleks lihtsalt korrata seda, mida Eesti teadlased on juba alates 1990. aastate teisest poolest, seega 20 aastat meedias kõnelnud ja mitte vähe, sh paljud kolleegid siin saalis: Kristiina Ross, Mati Hint jt. Püüaksin seda praegu teistmoodi sõnastada: kõik nn suured kultuurid, sh õhtumaine, on jõudnud ühel hetkel arusaamiseni, et põhitekstidest või baastekstidest tuleb teha puhtad tekstikriitilised väljaanded, nad tuleb kommenteerida, seletada, tõlgendada, liita juurde sõnastikud, nad peavad olema kultuuris kohal ja kättesaadavad. Nad inspireerivad olulisel määral kogu muud keele- ja kirjandusteaduslikku uurimistööd, kuigi loomulikult mitte kõike. Sellega algab kultuuri küpsus – tekstide koondamise, süstemaatilise editeerimise ja neile tähenduse andmisega, nii absoluutses kui suhtelises mõttes. See tähendab süstemaatilist tööd keele ja mõtte seosega, kõikidel tasanditel ja kõikides seostes, mis vanemate kultuuride puhul on kestnud tuhandeid aastaid. Tekstide editeerimine paneb proovile kõik teadmised, mis ühiskonnas on, keelelised, kirjanduslikud, kõik, ja näitab, kus on lüngad. Pikast ajast hoolimata ei ole see kuidagimoodi surnud tegevus, vaid väga elus, sest tulevad peale uued põlvkonnad ja avastavad uusi nüansse ja printsiipe, tõlgivad teisiti. Täpsus ja respekt selles suhtes toidab täpsust ja respekti ka kõiges muus. Filoloogia on tekstiteadus ja asetub kultuuride alusesse – see peab olema hoitud ja hoolitsetud. *A ga i ga r a h v a s p e a b h o o l i t s e m a s e l l e e e s t i s e*, see on eneseväärikuse küsimus.

On loomulik, et sellest tulenevalt peaksid olema eraldi keskused Tartus ja Tallinnas, kuhu pärand on koondatud ja edasi koondub. Teataval moel see niimoodi ongi. Need on justkui aatomituumad, milles peaks olema maagiline arv prootoneid ja neutroneid. Nad peaksid stabiilselt ja ühtlaselt tegelema väljaannetega, koondama tööks inimesi, looma konsultantide võrgustikku jne. Nad ei pea olema suured, aga peavad olema püsivad. See peaks olema põhikohustus, millele lisanduks ainult kohustus ennast pidevalt täiendada, sest see nõuab pidevat uurimistööd, samuti nooremaid regulaarselt välja õpetada, sest see on tegevus, mida tuleb õppida meistri kõrvalt, ainult teooriast ei piisa. Kahtlemata peaks selle töö eest saama ministri palka, sest vastutus on vähemalt sama suur, aga teadmisi ja kogemust on veel rohkem vaja.

Milline on aga Eesti tegelikkus? Kuidas lagunemine toimub?

Teataval moel on vajalik struktuur säilinud, editsioone on, kusjuures maailmaklassilisi, aga märkimisväärselt vähe, kusjuures see ei ole kindlasti tegijate põhikohustus, vaid sageli isegi puhas entusiasm, suurel määral finantseerimata, kusjuures ka kogud, nende koostamine ja läbitöötamine vaevlevad pidevalt vahendite puuduses. Ja selles olukorras väljendubki lagunemine.

Eesti Kirjandusmuuseum on siin endiselt südametunnistus, sest Otto Wilhelm Masingu ja Johann Heinrich Rosenplänteri kirjavahetusele,⁴ mis on maailmaklassi

⁴ Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832. = Die Briefe von Otto Wilhelm Masing an Johann Heinrich Rosenplänter 1814–1832. Kd I–IV. Koost E. Aaver,

väljaanne, on seal järgnenud Faehlmanni „Teoste” kolm köidet,⁵ milles kõrge akadeemiline tase rahulikult jätkub. Hoitakse seda liini, mis algas Villem Reimani, Gustav Suitsu ja Mart Lepikuga, ning praegu jätkab seda väga professionaalsel moel Kristi Metste, kes on ametit õppinud Eva Aaveri ja Peeter Oleski juhatusel. Kristi Metste nimi on garantii, et väljaanne on absoluutselt usaldusväärne. Ainus asi, et ta on varasema kirjanduse peal üksi ja ta ei tee seda põhitööna. Aga tal peaks olema vähemalt viis assistenti ja vabastus kõigest muust.

Tallinnas on sajandi väljaanne Johannes Gutsblaffi piiblitõlgete väljaanne,⁶ millele lisandub kogu Kristiina Rossi välja antud seeria varasematest piiblitõlgetest⁷ ja grammatikakirjandusest.⁸ Tartust tuleb siia lisada vana kirjakeele töörühma kapitaalsed väljaanded,⁹ lisaks Eesti Ajalooarhiivi kroonikate-väljaanded¹⁰ jm. Väga tõhusalt on editeerimiskultuuri tõstnud klassikalised filoloogid, kes on hariduse saanud Tartu ülikoolis juba pärast taasiseseisvumist.

H. Laanekask, A. Nagelmaa. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1995–1997; Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832. Personaalia. = Die Briefe von Otto Wilhelm Masing an Johann Heinrich Rosenplänter 1814–1832, Personalia. Koost L. Anvelt, H. Laanekask. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1995; Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile 1814–1832. Registrid. = Die Briefe von Otto Wilhelm Masing an Johann Heinrich Rosenplänter 1814–1832. Register. Koost H. Laanekask, K. Metste, A. Nagelmaa. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997.

⁵ **F. R. Faehlmann**, Teosed. Kd I. Koost M. Lepik, E. Aaver, H. Laanekask, K. Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999; Kd II. Koost K. Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002; Kd III. Koost K. Metste, J. Undusk, M. Lepajõe. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum; Tallinn: Underi ja Tuuglase Kirjanduskeskus, 2011.

⁶ Johannes Gutsblaffi piiblitõlge 1647–1657. Koost M. Leivo, A. Lohk, K. Ross, K. Tafenau, kaasanustanud L. Kõiv. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013.

⁷ Wastne Testament 1686. [Faksiimiletrükk.] Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001; Esimene Moosese raamat; Iiobi raamat. Tõlkinud 1687–1690 Andreas ja Adrian Virginus. Koost K. Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003; Uus Testament 1715. Toim I. Saaret, Ü. Sildre; faksiimile eessõnad K. Ross, M. Guerrini; faksiimile eessõnade tõlge saksa ja itaalia keelde AA Lingua, inglise keelde T. Vilberg; Uue Testamendi saksakeelse eessõna tõlge ja kommentaarid T. Paul. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2004; Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705. Luuka evangeelium; Apostlite teod. Koost K. Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.

⁸ IAAK. Kristian Jaak Peterson 200 = IAAK. Kristian Jaak Peterson. Aus Anlass seines 200. Geburtstages. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001; Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200. Koost ja toim K. Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003; **A. T. Helle**, Lühike sissejuhatus eesti keelde 1732. Saksa keelest tlk ja järelsõnad A. Kilgi, K. Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006.

⁹ Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik. Koost E. Ehasalu, K. Habicht, V-L. Kingisepp, J. Peebo. Tartu: Tartu Ülikool, 1997; Georg Mülleri jutluste sõnastik. Koost K. Habicht, V-L. Kingisepp, U. Pirso, K. Prillop; toim J. Peebo. Tartu: Tartu Ülikool, 2000; Joachim Rossihniuse kiriku-manuaalide leksika. Koost V-L. Kingisepp, K. Habicht, K. Prillop. Tartu: Tartu Ülikool, 2002; **G. Müller**, Jutuluseraamat. (Eesti mõttelugu 78.) Koost K. Habicht, V-L. Kingisepp, J. Peebo, K. Prillop. Toim K. Habicht, K. Tafenau, S. Ombler. Tartu: Ilmamaa, 2007; Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Koost V-L. Kingisepp, K. Röss, K. Tafenau. Tartu: Tartu Ülikool, 2010; Heinrich Stahlhi tekstide sõnastik. Koost K. Habicht, P. Penjam, K. Prillop. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, [2015].

¹⁰ **C. Kelch**, Liivimaa ajalugu. Tlk I. Leimus. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2004; **C. Kelch**, Liivimaa ajaloo järg. Tlk I. Leimus. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2009.

Aga mida on uuemast kirjandusest siia kõrvale panna, peale Jüri Talveti Juhan Liivi luule uue väljaande?¹¹ Tänavu, kui Betti Alveri sünnist möödub 110 aastat, võib öelda, jumal tänatud, et on olemas Ele Süvalep, kes tegi väga meisterliku Alveri-väljaande „Koguja”,¹² mille teostas kujunduslikult sama meisterlikult kirjastus Ilmamaa.

Võib ju öelda, et on väga tore, et entusiasmi on, aga see on sama hea, kui et olla vabariigi president oleks entusiasmi küsimus. Ja et enne iga riigivisiiti peaks ta kirjutama ise projekti, millist tulu on oodata, ja kui loodetav summa ei konkureeri teiste reisisooviliste tuludega, siis visiidid ära jätta ning ühtlasi riigikantseleile öelda, et otsigu ise mõnest fondist oma ülalpidamiseks raha – aga et on tore, kui tulemus on.

Lisaks on küsimus, kust võiks tulla järelkasv. Selline töö eeldab doktoritaseme inimest, s.t üheksa aastat õppinut. Ettevalmistusse peaks mahtuma saksa kirjanduse ja keele tundmine XVI–XX sajandini, ladina keele ja kirjanduse tundmine, vene keele ja kirjanduse tundmine, rootsi keel, euroopa kirjanduse tundmine allikate ja mitte üldkäsitluste põhjal, teoloogia ajaloo mõnesugune tundmine. Seda võiks nimetada eesti filoloogia roosikrantsiks, milleta ei saa. Ülikoolis ei õpetata sellest aga peaaegu midagi.

(See, mis võõrfiloloogiaga viimase kümne ja rohkema aasta jooksul on toimunud, on tõesti omaette teema. Iseseisvuse algul moodustati võimekad õppetoolid: inglise-saksa-vene kirjanduse, vene keele-slavistika-prantsuse-klassikalise filoloogia õppetoolid, mis tegelesid intensiivselt oma eriala ülesehitamisega. Energia läks ülesehitamise, kusjuures mõned alustasid nullist, nagu klassika, ja kujundasid välja oma profiilid. Tekkis normaalne ja palju lootusi andev tööõhkkond, andekad inimesed. Umbes kümnekond aastat tagasi kaotasid peaaegu kõik võõrfiloloogia harud teadustöö finantseerimise, sest tegemist ei olnud suurte gruppidega ja ei publitseeritud inglise keeles, mida targad teaduskorraldajad ootasid. Kuna teadusrahasid ei saanud pikka aega, vähenes teadustöö oluliselt, aga sellest tehti järeldus, et neil erialadel teadust ei olegi, analüüsivõime, miks olukord selline on. On ju väga selge, et filoloogias ei ole kindlasti mitte andetumad teadlased kui näiteks molekulaarbioloogias, kus on minu teada 15 professuuri. Raha kokkuhoiu mõttes on humanitaarias professorid järjest suletud ja isegi dotsentuurid. Dotsendid on lükatud lektoriteks. Selle tulemusena on jäänud näiteks prantsuse filoloogiasse kaks lektorit, kes peavad ära tegema kogu töö, kaks väga kõrge tasemega doktorit. Ka klassikas on ainult paar inimest, tõsi, üliõpilasi on praegu väga vähe, saksa ja inglise filoloogid tegelevad põhiliselt keeleõpetamisega. Ja tehakse järeldus, et nad ongi ainult keeleõpetajad. Kui aga üliõpilase jaoks edasiliikumise ja süvenemise võimalust ei ole, siis ala enamasti ei haara.)

Kuigi ei õpetata, mida on vaja, on siiski üksikuid, kes on ennast ise üles töötanud ja jumal tänatud! Lagunemine väljendub aga selles, et 25–30 aastat tagasi oli õpetajaid peaaegu kõige selle jaoks. Olid geniaalsed erudiidid, nagu [Pent] Nurmekund ja [Uku] Masing, olid väiksema mahuga erudiidid. Põhimõtteliselt oli kompetents, tekstide kompetents, Eestis olemas kogu gloobuse jaoks ja mis on väga oluline, eesti

¹¹ J. Liiv, Lumi tuiskab, mina laulan. Valik luulet. Koost J. Talvet. Tallinn: Tänapäev, 2013, 2016.

¹² B. Alver, Koguja. Suur luuleraamat. Koost ja toim E. Süvalep; kujundanud M. Ainso. Tartu: Ilmamaa, 2005 (1. ja 2. tr); 2018 (3., täiend tr).

keeles, mis võimaldab semantilised väljad panna vastamisi võimalikult täpselt. Aga see liin on lastud katkeda. Isegi kui keelt õpetatakse, pole tekstikorpuste tundmist. Õnneks on lisandunud teolooge ja klassikalisi filolooge, töötab orientalistikakabinet, aga see, mida pole, on suurem töökohtade hulk teadusraamatukogude ja arhiivide juures, kus nad saaksid lisaks uurimistöle jagada oma kompetentsi rahvale. Sest nõudlus selle järele on kohutavalt suur – seda tean omast käest. Kui tahaksin vastata kõigile kirjadele, kus palutakse abi ladina ja kreeka keele, teoloogia ja filosoofia ajaloo küsimustes, oleks mul vaja paljuneda kümneks. Palved on sõna otseses mõttes massilised. Iga päev mõtlen, mida üldse õpetatakse meie koolides ja kõrgkoolides, et see niimoodi on. Kus on Tallinna ülikoolis selline elementaarne asi nagu näiteks ladina keele ja kirjanduse professor?

Vahel öeldakse, et mujal ka käib alla, miks meil ei peaks, aga see on niisugune argument, et ei oskagi midagi öelda. Üks laps astub porilompi ja teine kohe ka. Aga kes peseb pärast riided? Ja on ka vastupidiseid näiteid, kus käiakse üles, aga neid miskipärast ei nimetata.

Üks lagunemise vorme on veel toimetamiskultuuri lagunemine, millest on räägitud rohkem kui küll. Ja kuigi sageli nimetatakse põhjuseks rahapuudust, on küsimus siiski hoiakus. On mingi tendents, et kui keelt ja kirjandust õpitakse lahus ja toimetaja ettevalmistuses puudub nii maailmakirjanduse kui filosoofia ajaloo lugemus, puudub mõtlemiskogemus kui selline, raskete tekstide kogemus, siis vahel isegi ei eeldata, et sõnadel on mõte – seda ei osata oletadagi. See on suurim probleem, et keelde suhtutakse kui mingisse foneemide kombinatoorikasse või mängu – mõtet ei eeldata, rääkimata püüdlusest jõuda välja keerulisema mõtlemise mõistmiseni.

Miks laguneb?

Põhjused on ilmselt teatav kompleks. Kuna aga väga headele arengutele saabus järsku seis ja terved erialad minestasid, siis on küsimus vastutuses. Kui mingi formaalne finantseerimisskeem midagi nii olulist segamini lööb, siis on see k u r i t e g u rahva vaimse kapitali suhtes. Huvitav on aga märkida, et Aristotelese järgi ei ole tegelikult Teaduskompetentsi Nõukogul – või mis iganes asutus see oli – enam süüd, sest kui kord on valede otsuste teele asunud, teadmatuses, mis asi on õhtumaine filoloogia, siis üks tegu lihtsalt tuleneb teisest ja tegija muutub mängukanniks selles jadas.

T a g a j ä r g on aga see, et teadus kui kultuuri osa on tasakaalust täiesti väljas. Kui välismaailma ja sisemaailma uuringud ei ole proportsioonis, siis langeb ühiskond teatavasse psühhoosi, justkui raskesti haige inimene, mida võibki praegu jälgida. Kolleeg-assürioloog Amar Annus on seda kirjeldanud lihtsalt: see, mis toimub Süürias, ongi tulevik: humanitaarteaduste olematus pluss tipptehnoloogia ja inimesed lihtsalt notivad üksteist maha.¹³ Ei ole mõtet arendada tehnoloogiat, kui inimesega ei tegelda samas mahus.

¹³ Amar Annuse vastavat kirjeldust ei õnnestunud leida. – K. M.

Seda võib väljendada ka keerulisemalt, aga sama täpselt, mida on teinud Peeter Torop artiklis „Kultuuriteooria kui kultuuri eneseteadvus”.¹⁴ Tema artiklis saaks sõna *kultuur* asendada sõnaga *filoloogia* ja kõik klapiks sama hästi.

Teadus peab kirjeldama ennast tervikuna. Kui teadus aju vasakut poolkera ei kirjelda, siis see enam ühiskonna arusaamisesse ei kuulu. See, mis on teaduses deskriptiivne, muutub ühiskonnas preskriptiivseks. Sellepärast peab ka filoloogia ennast pidevalt kirjeldama, et luua sidusus, ilma milleta kultuur laguneb.

(II.) Kuidas õhtumaine filoloogia sündis?

Kui nüüd liikuda teise punkti juurde ja teha seda lühidalt, siis on lihtsalt häämsav, kuidas õhtumaise filoloogia sünd ja olemasolu võiks lahendada postmodernismi põhiküsimusi. Pean siin silmas Jüri Lippingu mõtterikast artiklit Giorgio Agambenist 5. veebruari Sirbis.¹⁵ Postmodernistid võiksid ennatlikult öelda, et filoloogia lagunemine on ainult hea, sest puhtad tekstid esindavad ilmselt võimudiskursust ja neid nõuda on ilmne vägivald. Söandaksin vastu vaielda. Kui tõesti määratleda inimest kui olemuslikult tegevusetut, kui kedagi, kes on puhtaimal kujul siis, kui ta midagi ei tee ja on lihtsalt n-õ väes – millega olen kindlasti nõus –, siis selleni jõudmiseks ei piisa mu meelest lihtsalt pikaliheitmisest, vaid mõtteid on siiski vaja rahustada, saavutada puhas kaemusseisund, ja selle saavutamiseks on puhtalt välja antud tekstikriitiline väljaanne parim.

Kui tulevase mõtlemise üheks põhiliseks ülesandeks jääb „õnneliku elu poeetiline esilekutsumine”,¹⁶ siis toetab selleni jõudmist see, et see on olnud kunagi juba poeetiliselt esile kutsutud.

Filoloogia on mäletatavasti osa nn kreeka imest, õieti selle tagajärg. Kreeka tsivilisatsiooni õitsepuhkemine VIII–V sajandini eKr on unikaalne sündmus inimkonna ajaloos, millele siiani seletust ei ole. Peaaegu üheaegselt tekkisid demokraatia, teadus ja filosoofia kui abstraheritud ja süstematiseeritud teadmine, ilukirjandus (rahvaluulest erinev), revolutsioon kujutavas kunstis. Siit tahaks esile tõsta abstraktsed mõtlemist kui iseseisva väärtusega tegevust, mis oli olemuselt kasutu, aga mille vilju sai loomulikult kasutada. Inimväärikuse mõõdupuuks muutus kasutu vaimne tegevus. Naudingut, mis tekib puhtast vaimutööst, on võimsalt kirjeldanud nii Platon kui Aristoteles. Platon kirjeldab seda nn koopa-võrdpildis:¹⁷ filosoofilise kaemuseni jõudnud inimene enam midagi muud teha ei taha, vaid ainult selles seisundis viibida, sest selles on ülim hüve ja ülim ilu.

Aristoteles kirjeldab „Nikomachose eetika” X raamatus, et ainult vaimne töö on „iseendast ihaldusväärne” ja see tekitab omakorda vaimutööd.¹⁸ Mõistusega seotud

¹⁴ Akadeemia 2015, nr 4, lk 626–649.

¹⁵ J. Lipping, Tulgu mis tuleb. – Sirp 5. II 2016, lk 34–37.

¹⁶ Samas, lk 36.

¹⁷ Vt Platon, Politeia (VII raamat 514 a–521 b). Tlk M. Lepajõe. – Akadeemia 1997, nr 9, lk 1819–1828; 2., parandatud tr: Vanakreeka kirjanduse antoloogia. Koost J. Päll. Tallinn: Varrak, 2006, lk 287–296, 550–552.

¹⁸ Aristoteles, Nikomachose eetika. (Avatud Eesti raamat.) Tlk A. Lill. Tartu: Ilmamaa, 1996, lk 228.

toiming ei taotle midagi peale iseenda ja kätkeb endas eriomast täielikku naudingut – see ületab kõik oma mõjult ja väärtuselt. Seepärast on täiuslik õnn ainult vaimne ja inimene on sellises seisundis kõige sarnasem jumalale. – Ent see nõuab jõudeaega ja seepärast on jõudeaeg kõige inimväärsem aeg. Tõesti, piisab, kui istuda kreeka teksti või arhiivimaterjalide taha, ja juba see seisund saabubki.

Kreeka sõna *philologia* ilmub tekstidesse samal ajal, tähendades armastust arutleda, mõtelda, väidelda; armastust õpetatuse ja kirjanduse vastu; püüdlust õpetatuse poole. *Philologos* tähendab inimest, kes kõike seda armastab ja püüab harituks saada. Kuigi vahel võib sõna tähendus muutuda ka vastupidiseks filosoofile – liigseks sõnadega tegelemiseks.

Nii on vaimne tegevus vaadeldav ühe tervikliku nähtusena, millel on mitu nime, neist üks aga *filoloogia*. Süstemaatiline tekstide uurimine, väljaannete, kommentaaride ja sõnastike tegemine algas – nagu karta oligi – siis, kui Ptolemaios II rajas Aleksandria raamatukogu umbes aastal 300. Sinna koguti umbes 200 000 käsikirja ja loodi uurijatele töökohad. Raamatukogu juhataja kohus oli kõike seda süstematiseerida, väljaandeid teha jne. Põhilised filoloogia väljundid, tekst, kommentaar ja sõnastik, said alguse Aleksandrias, ka selge arusaam, et filoloog peab suutma kõike kommenteerida, et filoloogia on kogemusteadus ja kogemus sõltub eruditsioonist.

Ei ole ime, et viimase poole sajandi jooksul on parimad editeerijad Euroopas olnud mungad, iseasi, kas postmodernistliku seisundini jõudmiseks peab just tingimata kloostrisse minema. Tasakaalu ja uue terviku võiks tagada lihtsalt ratsionaalne teaduskorraldus.